

**AHISKA SÜRGÜNÜ'NÜN YENİDEN ANLATIMINDA
“ANLATI ZAMANI”*****“Narrative Time” in The Re-Telling of The Ahıska Exile*****Ahmet İlateriş Yalın****Geliş Tarihi:07.11.2021**Kabul Tarihi:25.11.2021***Öz**

Bu çalışmada, görüşme (mülakat) yoluyla üçüncü kuşaktan elde edilmiş “Ahıska Sürgünü” derlemesi, Gerard Genette’in *anlatının söylemi* isimli yapısal inceleme metodundaki “anlatı zamanı” çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır. “Anlatı Zamanı” Genette’in ilgili çalışmasında “düzen” başlığı altında: “anakroniler; erim, kapsam; analepsisler; prolepsisler; akroniye doğru” hususları ile birlikte ele alınmakta ve açıklanmaktadır. Araştırmada, öncelikle Genette’in “anlatı zamanı” kavramı okuyucuyu yormayacak şekilde açıklanmaya, sonra ise “anakroniler, analepsisler ve prolepsisler” başlıkları altında uyguladığı metotlar “Ahıska Sürgünü (1944)” üzerine yapılan ve daha sonra yazıya dökülen mülakat metnine uygulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anakroni, analepsis, anlatı zamanı, anlatının söylemi, yapısalılık.

Abstract

In this study, the compilation of “Ahıska Sürgünü” (Exile of the Meskhetian Turks) obtained from the third generation through interview, has been tried to be analyzed within the framework of “narrative time” in Gerard Genette’s structural analysis method named Narrative Discourse. “Narrative Time” is considered and explained together with the issues of “anachronisms; erim, scope; analepsis;

*Öğr. Gör., Ardahan Üniversitesi, Ortak Dersler Koordinatörlüğü, Ardahan/ Türkiye, ahmetilterisyalin@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5600-3487.

“Narrative Time” in The Re-Telling of The Ahıska Exile

prolepsis; towards anachronism” in Genette’s related work under the heading “order”. In this study, firstly, Genette’s concept of “narrative time” was tried to be explained in a way that would not tire the reader, and then the methods he applied under the headings of “anachronies, analepsis and prolepsis” were tried to be applied to the interview text on “Ahıska Sürgünü (1944)”, which was later written down.

Keywords: Anachrony, analepsis, narrative time, narrative discourse, structuralism.

Giriş

Kaynağını Ferdinand de Saussure’ün *Genel Dilbilim Dersleri*’nden alan daha sonra matematik, sanat ve edebiyat alanlarında yöntem olarak geliştirilen yapısal inceleme metotları, esas olarak parça-bütün ilişkisi üzerine kuruludur. Metin merkezli halkbilimi çalışmalarında da, kahraman biyografisine getirilen çözümlene modelleriyle birlikte, Vladimir Propp, Claude Levi-Strauss gibi isimlerin çözümlene yöntemleri ile öne çıkan (Çobanoğlu, 2019: 202-251) bu kuramların amacını Çobanoğlu (2019: 202) “halkbilimi türlerini evrensel modellere ve formüllere indirgeyerek ortaya koymaktır” şeklinde açıklar. Yücel de (1999: 13) ilgili çalışmasında, yapısalcılığın, felsefi, sanatsal ya da siyasi bir öğreti olmadığını, tutarlı bir çözümlene yöntemi olmayı amaçladığını ifade eder.

Bir başka çalışmada farklı cepheleriyle Finlandiya Savaşı (1808-09) derlemelerine (Ingermark, 2016: 305-324) uygulandığına şahit olduğumuz Genette’in (2011) *Anlatının Söylemi* (Narrative Discourse) isimli yapısal inceleme metodunun ana hatlarından bahsedecek olursak, öncelikle hareket noktası olan “anlatı” (narrative) terimi üzerine getirdiği tespitlere değinmek gerekir. Genette anlatı sözcüğünü, üzerindeki muğlaklığı gidermek için üç cephesiyle ele alır. Bunlardan ilki onun deyimiyle en yaygın kullanılan anlamıdır ve “...bir olayı ya da olaylar dizisini anlatmayı üstlenen sözlü ya da yazılı söylemi ifade eder” (Genette, 2011: 13). İkincisi ise kuramcılar ve içerik analistçileri için geçerli olan “anlatı

Ahıska Sürgünü'nün Yeniden Anlatımında “Anlatı Zamanı”

analizi” meselesidir ve bu “söylemin konularını oluşturan gerçek ya da düzmece olaylar dizisine ve bunların bir takım bağlanma, karşıtlık, tekrar vb. ilişkilerine göndermede bulunur” (Genette, 2011: 13). Öte yandan “...kökeni bakımından en eski görünen üçüncü anlamında ise yine bir olaya göndermede bulunur fakat bu kez nakledilen olaya değil, birilerinin bir şeyleri nakletmesiyle meydana gelen olaya göndermedir bu...” (Genette, 2011: 13). İşte anlatının bu üçüncü anlamı Genette’a göre Platon’dan bugüne kadar anlatı kuramının tali bir meseleymiş gibi üzerinde durmadığı önemli bir konudur. Örneğin Ulysses’in maceralarının kâh Homeros’un ağzından kâh Ulysses’in ağzından aktarılması anlatı kuramı için önemsiz bir ayrıntı olarak görülmüştür. Hâlbuki “Ulysses’i yalancı, anlattığı serüvenleri düzmece olarak alırsak, bu durumda anlatılama ediminin etkisi genişler, zira sadece söylemin varlığı değil, aynı zamanda nakletmekte olduğu eylemlerin varlığının kurmacası da ona dayalıdır” (Genette, 2011: 14).

Gerard Genette’in metodu ise anlatı teriminin en yaygın anlamıyla, yani anlatının söylemiyle ilgilidir; bu da edebiyattaki karşılığıyla metin demektir. Bu yöntemin analizi, metin-olay ilişkisi, metin-yazar ilişkisi gibi ilişkilerin incelenmesini de gerektirir ancak Genette’e göre analize en uygun olan anlatının söylemi yani metindir. Bu çerçevede semantik zorluklardan ve karışıklıklardan kaçınmak için Genette, gösterilen yani anlatsal içerik (vaka ya da durum) için “hikâye”, gösteren (bildirim, eylem) yani metin için “anlatı”, eylem üretimi içinse “anlatılama” tanımlamalarına yer verir (Genette, 2011: 13-20).

Anlatının Söylemi’nde “Anlatı Zamanı”

Genette bu çalışmasında, metodunu Marcel Proust’un 7 ciltlik eseri olan *Kayıp Zamanın İzinde*’ye uygular ancak bununla sınırlı kalmaz. Metoduna ait herhangi bir unsuru ilgili metne uygulamadan önce, o unsurla ilgili açıklama yapar ve gerekirse farklı metinlerden alıntılar yaparak, onlar üzerinden de örnek uygulamalara yer verir. Homeros’un *Odysseia*’sı bu anlamda

“Narrative Time” in The Re-Telling of The Ahiska Exile

sık sık başvurduğu eserlerden biridir. Anlatı zamanı da, Genette’in ilgili çalışmada “düzen” başlığı altında tartışmaya açtığı, metnin zamansal açıdan çok boyutlu ve tutarlı formüllerle analizini amaçlayan bünyesinde anakroni, analepsis, prolepsis gibi hususları barındıran metodunun cephelerinden biridir. İlerleyen satırlarda daha anlaşılır tanım ve örneklerle ifade etmeye çalışacağımız metodun bu cephesini “Ahıska Sürgünü” üzerine yapılan bir mülakat metnine de uygulamaya çalışacağız.

Gerard Genette’e (2011: 23) göre anlatıda zaman: “Olaylar dizisinin zamansal düzeni ile bunların anlatı içinde dizilişlerinin sözde-zamansal bağlantılar”ını kapsar. Bununla birlikte “anlatının zamansal düzenini incelemek... olayların ya da zamansal bölümlerin anlatının söylemindeki dizilme düzeni ile bu aynı olayların ya da zamansal kesitlerin hikâye içindeki ardışıklık düzeniyle mukayese etmek demektir” Genette (2011: 21). Meseleye daha ayrıntılı değinmek adına, bu hususta fikirlerini ödünç aldığı Christian Metz’den şu alıntıya yer verir:

“Anlatı... iki katmanlı bir zamansal dizidir. Bir anlatılan şeyin zamanı vardır, bir de anlatının zamanı (yani gösterilenin zamanı ile gösterenin zamanı). Bu ikilik, anlatılarda sıradan özellikler olan zamansal çarpıtmaları (kahramanın hayatından üç senenin, romanda iki cümleyle ya da filmde birkaç “tekrarlama gösteren” montaj hareketiyle vb. özetlenmesi) olanaklı kılmaktan ibaret değildir. Daha temelde anlatının bir işlevinin de, bir zaman taslağına göre bir başka zaman taslağı bulup çıkarmak olduğunu düşünmeye davet eder bizi”.

Alman kuramcılarınca “hikâye zamanı” ile “anlatı zamanı” arasında karşıtlık olarak zikredilen bu zamansal ikilik (Genette, 2011: 21-60), ““edebi” düzeyini de içine alan” (Genette, 2011: 21) sözlü anlatının klasik özelliklerinden biridir. Edebi metnin bütüncül zamanını oluşturan bu zamansal ikiliği daha açık ifade edecek olursak, “hikâye zamanı” ile vakanın vücuda geliş silsilesi, “anlatı zamanı” ile de, anlatılan vakanın edebi metinde ele alınış sıralaması kastedilir. Bu ikilik arasındaki uyum ya da uyumsuzluğun kıyaslanması ise anlatıyı zamansal açıdan incelemek demektir. Öte yandan Genette’e göre her metin bu incelemeye uygun değildir. Çünkü “Robbe-Grillet romanları

Ahıska Sürgünü'nün Yeniden Anlatımında "Anlatı Zamanı"

gibi zamansal göndermenin bilerek baltalandığı belli uç örneklerde kullanışsız bir hal almaktadır." (Genette, 2011: 23) Bununla birlikte bu ikilik Genette'in çalışmasındaki "anakroniler" başlığındaki örneklerde de göreceğimiz üzere uyumsuzluklar da sergileyebilir.

Anlatının Söylemi'nde "Anakroni, Analepsis ve Prolepsis"

Edebi metinde vakanın sıralanışındaki kronolojik düzensizlikler anlamına gelen "anakroni" ile ilgili Manfred Jahn: "Buradaki temel soru öykünün olayların normal dizilişini yansıtmayı yansıtmadığıdır. Eğer yansıtıyorsa, kronolojik bir düzen var demektir. Eğer yansıtmıyorsa bir anakroni biçimiyle karşı karşıyayız demektir. Anakroni: öyküdeki mutlak kronolojiden sapmadır. Anakroninin başlıca iki tipi vardır: geriye dönüş ve ileriye atlama" (Manfred, 2005: 98-99). Genette de buradaki tanıma uygun şekilde çalışmasının "anakroniler" başlığında "hikâye ile anlatının iki düzenlenişi arasındaki farklı uyumsuzluk türlerini bu şekilde adlandıracağım" der ve Batı metinlerindeki tarihinden ve örneklerinden bahseder. Netice olarak halk anlatılarında genel çerçevede kronolojik sıraya gösterilen bağlılıktan söz edilebilecek olsa da anakroninin ender bulunan ya da yeni bir buluş olmadığını aksine "anlatının geleneksel kaynaklarından biri" (Genette, 2011: 25) olduğunu vurgular.

Anlatı zamanının anakroni çerçevesinde incelenmesi, kimi metinlerde tutarsız, sonuçtan uzak formüller ortaya çıkarabileceği gibi kimi metinlerde ilk bakışta görünmeyen, hatta metnin anlaşılması noktasında zorluklara yol açan kurguları ortaya çıkarabilir ve anlaşılmazlıkları ortadan kaldırabilir.

Genette (2011: 25) burada, *Kayıp Zamanın İzinde*'yi incelemeye girişmeden önce tutarlı anakroni örneklerine yer verir. Bunlardan ilki *İlyada*'dır:

"Söyle, tanrıça, Peleusoğlu Akhilleus'un öfkesini söyle.
Acı üstüne acıyı Yunanlılara o kahreden öfke getirdi,

“Narrative Time” in The Re-Telling of The Ahiska Exile

Ulu canlarını Hades’e attı nice yiğitlerin,
 Gövdelerini yem yaptı kurda kuşa.
 Buyruğu yerine geliyordu Zeus’un,
 İlk açıldığı günden beri araları
 İnsanların kralı Atreusoğluyla tanrısal Akhilleus’un.
 Onları birbirine düşüren hangi Tanrı?
 Apollon, Leto ile Zeus’un oğlu.
 Krala kızıp orduya kıran salan o;
 Atreusoğlu, tanrının duacısı Khryses’i saymadı diye”

Genette çözümlemesini yaparken metindeki vaka sıralamasını alfabetik harflerle, vakanın kronolojik sıralamasını ise sıralı rakamlarla ifade eder. Bu dizelerde, ilk zikredilen (A) “öfke”dir ve parçadaki beş aşamalı vakanın (4). sırasını temsil eder. İkinci zikredilen (B) “acı”dır ancak acıyı öfke doğurduğu için vakadaki sırası (5)’tir. Üçüncü zikredilen (C) Atreusoğluyla ile Akhilleus’un kavgasıdır ve bu kavga öfkeye sebeptir dolayısıyla vaka sıralaması (3)’tür. Dördüncü zikredilen (D) kavgaya sebep olan kırandır ve vaka sıralaması (2)’dir. Beşinci zikredilen (E) kırana sebep olan Krises’e hakarettir ve olayın başlıcıdır (1). Buradan çıkan formül ise A4-B5-C3-D2-E1’dir ve Genette elde edilen bu formül için zamansal örgüdeki tutarlılığı kastederek “eşit şekilde geri giden bir harekete oldukça yakınız” der (Genette, 2011: 21-60).

Çalışmada bu çerçevede incelenen bir diğer parça Marcel Proust’un bitmemiş romanı *Jean Santeuil*’a aittir. Genette (2011: 26) bu parçada: “Gelecek, şimdi haline gelmiştir ama ne çare ki, kişinin geçmişte sahip olduğu gelecek fikriyle uzaktan yakından alakası yoktur.” Kahraman Jean, bir zamanlar aşık olduğu kadının yaşadığı oteli birkaç yıl sonra tekrar bulur ve “bugünkü izlenimleriyle bir zamanlar bugün yaşayacağını düşündüğü izlenimleri karşılaştırır”. Daha sonra devamında:

“Bazen otelin önünden geçerken, dadısının ta uzaklardan getirdiği yağmurlu günleri hatırlardı. Gelgelelim, bunları hatırlarken, bir zamanlar hayal ettiği o melankoli, şu bir gün onu artık sevmeyeceği hissiyle muhakkak payına düşeceğini düşündüğü melankoli yoktu. Zira bir öngörüyle hayal edilen bu melankoli onu bekleyen ilgisizlikten de önce geliyordu ve duyduğu sevgiden kaynaklanıyordu. Ancak bu sevgi artık yoktu” (Genette, 2011: 26).

Ahıska Sürgünü'nün Yeniden Anlatımında "Anlatı Zamanı"

Genette burada zamansal göstergelerin bilinçli olarak kaldırıldığı bu nedenle ilk okumada zorluk yaşanan bir örneği özellikle seçtiğini vurgular. Okuyucunun bu metni anlayabilmesi için zamansal göstergeleri kendisi bulup yerleştirmesi gerekmektedir. Geleceğin şimdi olarak anlatıldığı bu parçadan çıkarılabilecek bir formül Genette'e göre anakronilerin statüsü hakkında fikir verebilecek seviyededir. Böyle bir parçaya uygulanabilecek zaman analizi için hikâye zamanındaki konum değişimini (geçmişteki konumu-şimdiki konumu) esas alır. Yinelemeleri dikkate almadan, geçmiş için 1, şimdi için 2 rakamlarını kullanarak iki zamansal konum arasına bölünmüş dokuz kısım tespit eder bu kısımları da alfabeti olarak kodlar. Uygulama şu şekildedir:

"A kısmı 2 konumunda yol alıyor ("Bazen otelin önünden geçerken... hatırlardı"), B 1 konumundan ("dadısının ta uzaklardan getirdiği yağmurlu günler"), C 2'de ("Gelgelelim, bunları hatırlarken... yoktu."), D 1'de ("bir zamanlar hayal ettiği o melankoli"), E 2'de ("bir gün onu artık sevmeyeceği hissiyle muhakkak payına düşeceğini düşündüğü melankoli"), F 1'de ("Zira bir öngörüyle hayal edilen bu melankoli") G 2'de ("onu bekleyen ilgisizlikten de önce geliyordu"), H 1'de ("duyduğu sevgiden kaynaklanıyordu."), I ise 2'de ("Ancak bu sevgi artık yoktu.") Genette bu analizden gayet anlaşılır ve tutarlı şu formül elde eder:

$$A2 - B1 - C2 - D1 - E2 - F1 - G2 - H1 - I2$$

Bu formülasyondan da anlaşılacağı üzere, geçmiş ve şimdi arasında düzenli dönüşler vardır. Genette bu dönüşlere imkân veren unsurları "öznel ve nesnel geri dönüşler, öznel ve nesnel öngörüler ve bu konumların her birine basit dönüşler" olarak adlandırır. Daha basit ifade edecek olursak metnin zamansal kurgusunda anakroniyi vücuda getiren "geriye dönüş"ler veya "öngörü"ler vardır. Genette, bunlardan öngörüyle ilgili olanını yani metinde gelecekte söz etmeyi, "Sonra yer alacak bir olayı şimdiden anlatılamak ya da çağrıştırmaktan ibaret olan anlatı manevralarını prolepsis" olarak adlandırır. Geriye dönüşleri yani metinde geçmişten bahisleri de "hikâyede verili bir anda

“Narrative Time” in The Re-Telling of The Ahiska Exile

bulduğumuz noktaya göre önce olan bir olay meydana geldikten sonraki çağrışımı” (Genette, 2011: 21-60) da analepsis olarak tanımlar.

Bahar Dervişcemaloğlu, Gerard Genette’in anlatı söylemi metodunu incelediği çalışmasında analepsisi: “Anlatıcı, önceden olmuş bir olayı ya da olayları anlatır. Mesela: “Bu sabah çok mutlu uyandım. Zihnimde çocukluk hatıralarım, kulağında ise annemin her sabah söylediği şarkılar vardı...” ” (Dervişcemaloğlu, t.y.: 9) şeklinde tanımlar. Prolepsis içinse, “Anlatıcı, ana öykü bittikten sonra olacak olayları haber verir. Mesela: “Avrupa maceram beni nasıl etkileyecek acaba? Bir daha arkadaşlarıma ve aileme aynı gözle bakamayacağım, belki de soğuk ve mesafeli bir insan haline dönüşeceğim...” (Dervişcemaloğlu, t.y.: 9) ifadelerine yer verir.

Analepsis ve prolepsisler, zamansal geriye dönüş ve ileri gidişlerle metinde farklı zaman çizelgeleri oluştururlar ancak kapanışlarında sıfır noktası olarak adlandırabileceğimiz, Genette’in deyiimiyle “ilk anlatı” zamanına dönerler. Özetle metnin ana zaman çizelgesi ilk anlatı zamanıdır ve anakronik süreçler ister analepsis şeklinde olsun ister prolepsis şeklinde görevlerini tamamlar tamamlamaz ilk anlatı zamanına dönerler.

Jean Santeuil metninden elde edilen yukardaki son formül, analepsis ve prolepsis bağlantılarıyla yeniden ele alındığında, zamansal konum ve sıra belirlemenin ötesine geçilmekte, zamansal analize yeni bir boyut kazandırılmaktadır. Formüle analepsis ve prolepsis bağlantılarını eklediğinde aşağıdaki formül ortaya çıkmaktadır. (analepsisler köşeli parantez [] , prolepsisler yuvarlar parantez () ile ifade edilmiştir)

Önceki formül : A2 – B1 – C2 – D1 – E2 – F1 – G2 – H1 – I2

Yeni formül : A2[B1]C2[D1(E2)F1(G2)H1]I2

Yeni formülden de anlaşılacağı üzere, analepsis ve prolepsisler basit dönüşlerle açılıp kapanabilmekte, iç içe ve peş peşe sıralanabilmektedir. Bununla birlikte bağlantıların da dâhil edilmesiyle elde edilen yeni formül göz önünde bulundurulduğunda zaman analizine, anakroninin ötesinde yeni

Ahıska Sürgünü'nün Yeniden Anlatımında “Anlatı Zamanı”

bir boyut kazandırıldığı, daha derin formüller elde edildiği görülmektedir.

Ahıska Sürgünü'nde “Anakroni, Analepsis ve Prolepsisler”

Ahıska Sürgünü (1944) üzerine yaptığımız yönlendirilmiş görüşme (mülakat)¹, sesli kayıt ortamından yazılı kayıt ortamına aktarılmıştır. Ortaya çıkan metin “Anlatı Zamanı” çerçevesinde ele alınınca “hikâye zamanı” ile “anlatı zamanı” arasında ortaya çıkan kronolojik uyumsuzluk, incelemeyi “anakroni” çerçevesinde yapmayı zorunlu kılmış, bununla birlikte “analepsis” ve “prolepsis” bağlantılarının gözlemine de imkân vermiştir.

Mülakat metnine anakronik inceleme yapılırken, metnin kendi bütünlüğü içinde ilgili hususta tutarlılık sergileyip sergilemediğini ortaya koyabilmek adına, metinde kaynak kişinin sürgüne dair ayrı ayrı dile getirdiği iki cephesi (evden tren garına, tren garından sürgün yerine) iki ayrı formül elde edilecek şekilde incelemeye tabi tutulmuştur. Metot uygulanırken zamansal konum değişimleri yerine metinde verilen vaka sıralaması esas alınmıştır. Bu sıralama yine alfabetik harfler ve sıralı rakamlarla yapılmıştır. Zaman şeması çıkarılırken Genette'in uygulaması esas alınarak, peş peşe tekrar edilen vakalar göz önünde bulundurulmamıştır. Bununla birlikte yukardaki incelemede olduğu gibi analepsisler köşeli parantez “[]” ile prolepsisler yuvarlak parantez “()” ile gösterilmiştir.

¹ Niyazi İpek, 1986 yılında Kazakistan'ın Cambul vilayetinde doğmuştur. Büyükannesi ve büyükbabası 4 ve 5 yaşlarında farklı ailelerin çocukları olarak hayvan vagonlarında sürgüne tabi tutulur. Her iki aile de Kazakistan'a yerleşir. Bu iki ebeveynin çocuklarından oluşan geniş aile 1996'da Kazakistan'dan, Turgut Özal iktidarının tanıdığı imkânla Türkiye'ye gelip Yalova'ya yerleşirler ve birkaç ay sonra Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı alırlar. Sürgünün üçüncü kuşak ferdi olan Niyazi İpek, hâlihazırda Ardahan Üniversitesi Çıldır Meslek Yüksekokulu'nda Öğretim Görevlisi Dr. olarak çalışmaktadır. Görüşme 18 Aralık 2019 tarihinde gerçekleştirilmiş, sesli olarak kayıt altına alınmıştır. Görüşmede kaynak kişiden, sürgünün sebebini ve nasıl gerçekleştiğini “sürgünü yaşayanlardan dinlediği haliyle” anlatması talep edilmiştir.

“Narrative Time” in The Re-Telling of The Ahiska Exile

“Evden tren garına”:

Dedemin anlattığı (11) şu kapı çalındı (1), tabi annesinin anlattığı (10) ona çünkü kendisi 4 yaşında çok net mutlak hatırlamıyor (13). Anlattığı şey aslında sadece yolculuk (9) çünkü bir çocuğun zihninde dramatik olan orası yani evden çıkmanın dramını çocuk hissetmez ebeveyn hisseder. Ama trajedi tren yolculuğunda başlıyor. Bizimkiler yani dedemin anlatısına göre yarım saat bir saat içinde bütün kıymetli eşyalarını topluyorlar (4) ama geri dönecekleri beklentisiyle (3) çünkü asker kapıyı çaldığı zaman Rus askerleri toplanın güvenlik gereği sizi daha iç ve daha güvenli kısımlara transfer ediyoruz daha sonra geri döneceksiniz diyor (2). Bu insanların kıymetli eşyaları var canlı hayvanları ve tarımsal ürünleri var. Hayvanı ve tarımsal ürünleri götürmeleri mümkün değil. Sadece ağırlıkta müsait olan yani pahası olan ama taşınabilir eşyaları alıyorlar yanlarına (5). Bunlar tapu belgeleridir, bunlar fotoğraflardır. Başka da kıymetli eşyalarını yanlarına alamıyorlar çünkü böyle büyük bir zenginlikleri yok ama şu da anlatılıyor, (13) bazı insanlar altınlarını asker bunu görüp elimizden almasın diye sobalara saklıyorlar, (4) eşyalara saklıyorlar. Çaydanlığın içine, sandığın içine, kutunun içine ki askerler görüp elimizden almasın. Tren yolculuğuna başlamadan önce tabi küçük sudabekir araçları var askeri araçlar, bunlara binerken (6) insanlara daha çok yer kalsın diye asker eşyaları boşaltıyor. Ama bu boşaltılan eşyaların içinde kıymetli eşyalar da var altınlar tapular ve fotoğraflar pek çoğu yok oluyor (7). Yok olmak demek, doğanın yok etmesi demek değil, oraya gelen Gürcülerin, Ermenilerin bunları elde etmesi demektir. Evlerinden trene işte bu sudabekir dedikleri araçlarla kimi bir saatte, kimi 20 dakikaya, kimi de 10 dakikalık bir yolculukla ulaşıyorlar (8).

Yukardaki parçada verilen 13 farklı zaman, sürgünün başlangıcı (kapının çalınması) ile tren garına varış arasında geçen olaylar ve bunların anlatılma sıralamasını kapsar ve şimdiye ulaşır. Bu sıralamaya analepsis ve prolepsis bağlantıları eklendiğinde ortaya çıkan formül şudur:

[A2-B1-C10]D13[E9-F4(G3-H2)I5]J13[K4-L6-M7-N8]

Bu formülü analiz edecek olursak, tutarlı bir şekilde birbirine şimdiki zamanla “D13-J13” bağlanmış üç analepsis bloğuyla karşılaşırız: [A2-B1-C10]D13[E9-F4(G3-H2)I5]J13[K4-L6-M7-N8]. Göze çarpan ve tutarlılık olarak düşünülebilecek diğer hususlar ise sıralı ilerleyiş ve geri dönüşlerdir: sıralı 3’lü geriye dönüş “F4(G3-H2)”, sıralı 3’lü ilerleyiş “L6-M7-N8”

“Tren garından sürgün yerine”:

Hazin olan hikâye burada başlıyor. Çünkü evlerinden çıkan insanlar üç kişi beş kişi konu komşusu ile çıkıyor aile olarak biniyorlar otobüslere (2). Anne,

Ahıska Sürgünü'nün Yeniden Anlatımında “Anlatı Zamanı”

baba, çoluk çocuk, nene, dede, torun ama şu var, baba yok bu hikâyede. Çünkü baba Almanlara karşı Sovyet ordusunda ön cephelere gidiyorlar (1). Babalar savaşta, anne, nene, dede, çocuk sürgünde. Bu yaşlı insanlar ama yine de aile bütünlüğü içinde olan insanlar askeri araçlara biniyorlar ve gara geliyorlar (3). Dram neden burada başlıyor çünkü burada insanlar trenlerin kapasitesine göre dolduruluyor ailelerin bütünlüğüne göre değil yani tren dolduğu an insanlar bir sonraki vagona yükleniyorlar (4). Pek çok ailenin böyle dağıldığı anlatılıyor (17). Anne- çocuk bir vagona, dede -torun başka bir vagona ya da dede oğul bir vagona neneyle torun başka bir vagona biniyor(4). Yine insanlar burada büyük bir travma yaşamıyorlar çünkü evet başka bir vagona ama aynı trende yolculuk ediyorlar. Bunu bilmenin (aynı yerde inceklerini) sükuneti var (5) insanlarda o an. Bu koşullarda kasım ayı hava çok soğuk, vagonlar hayvan vagonları. Hayvan vagonları şu demektir, ısınması olmayan, zemini oturmaya yatmaya müsait olmayan ve kapasitesinin yani insanlar ayakta dolduruluyor balık istifi dolduruluyor (4) dolayısıyla oturmaya dinlenmeye yerleri olmuyor. Çok uzun bir yolculuk başlıyor. (6) İnsanlar aç kalıyor. (7) İnsanlar ölüyor (8) yolda. Şu anlatılır, bir televizyon programında denk geldim (15). Bir akademisyen programda dedi ki insanlar yolculukta ölümlerini yemiştir açlıktan. Buna dair hiçbir anlatı yok (17). Ben bu programı seyrettikten sonra atalarımıza dedelerimize bu konuyu sordum, (16) dediler ki: evet insanlar yolda öldü ama insanlar asla ölü yemedi yani yamyamlık yaşanmadı. Şöyle bir trajedi yaşandı, insanlar öldükleri zaman yolculuk esnasında ölümler atılıyordu (9) trenden dışarı. Mezar yok, cenaze yok, gömmek yok, yıkamak yok. İnsanlar leş olarak atılıyordu vagonlardan ve yolculuk devam ediyordu. Dram şöyle somutlaştı. Uzun bir yolculuktan, iki haftalık yolculuktan sonra tren duruyor ve diyorlar ki 1 numaralı vagonu burda boşaltın (10). Geri kalan vagonlarla yolculuğa devam edildi (11). Sonraki vagonlar yol boyu yerleşim yerlerine parsel parsel boşaltıldı böylece aileler de dağılmış oldu (12). Baba zaten yok, savaşta. Eli silah tutan gençler savaşta. Geriye kaldı çocuk çocuk yaşlı nene dede bunlar bile dağıldı ayrı yerlerde yaşadılar (13). Peki, yaşadılar da neden birleşmediler (16). Stalin çünkü bunların buldukları köylerden çıkışını yasakladı. (14) İnsanlar ne cenazeye ne düğüne gidebildi ne gezmeye. Kapalı hapishaneler.

Yukarıdaki parçada işaretlenen 17 farklı zamanın başlangıç noktası her ne kadar eli silah tutanların orduya katılması olarak kabul edilse de, esas olarak tren garından sürgün şehirlerine yapılan yolculuğu ve bunların anlatılmasını kapsar ve şimdi ile sonlanır. Bu sıralamaya analepsis ve prolepsis bağlantıları eklendiğinde ortaya çıkan formül şudur:

[A2-B1-C3-D4]E17[F4(G5)H4-I6-J7-K8-L15]M17[N16-O9-P10-R11-S12-T13-U16-V14]

“Narrative Time” in The Re-Telling of The Ahiska Exile

Bu formülü analiz edecek olursak, tutarlı bir şekilde şimdiki zamanla “E17-M17” bağlanmış üç ana analepsis bloğuyla karşılaşırız: [A2-B1-C3-D4]E17[F4(G5)H4-I6-J7-K8-L15]M17[N16-O9-P10-R11-S12-T13-U16-V14]. Tutarlılık olarak değerlendirilebilecek diğer hususlar biri uzun olmak üzere iki sıralı ilerleyiş ve bir kısa geri dönüştür: iki sıralı ilerleyiş, “I6-J7-K8”, “O9-P10-R11-S12-T13”; bir kısa geri dönüş, “M17[N16”. Ayrıca bir yerde analepsisler arasında verilmiş bir prolepsis “G5” göze çarpmaktadır.

İki formülün karşılaştırılması:

1. parça:

[A2-B1-C10]D13[E9-F4(G3-H2)I5]J13[K4-L6-M7-N8]

2. parça:

[A2-B1-C3-D4]E17[F4(G5)H4-I6-J7-K8-L15]M17[N16-O9-P10-R11-S12-T13-U16-V14]

Her iki bölüme ait formüller kıyaslandığında, ortak tutarlılıkları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Her iki bölümün girişinde yer alan olayların zaman sıralaması “A2-B1” şeklindedir.
2. Her iki formül de üç analepsis bloğundan oluşmaktadır.
3. Her iki parçanın “ilk anlatı zamanı (vakanın ana zamanı)” birleştirmelerinde şimdiki zaman kullanılmıştır.
4. Her iki formülde tutarlı, sıralı ilerleyişler ve geri dönüşlere rastlanmaktadır.
5. Her iki parçada da ortadaki analepsis dizisinin arasında yer bulacak şekilde prolepsise yer verilmiştir.

Sonuç

Gerard Genette’in metinlere uyguladığı ve örneklerde de gördüğümüz üzere “anlatı zamanı” çerçevesinde tutarlı, analize müsait formüller elde ettiği yöntemini, Ahıska Sürgünü üzerine yaptığımız mülakat metnine uygulamaya çalıştık. Bunu yaparken, varsa, zamansal tutarlılıkları kıyaslayarak ortaya

Ahıska Sürgünü'nün Yeniden Anlatımında “Anlatı Zamanı”

koyabilmek adına, mülakatta sürgüne dair anlatılan iki evreye metodu ayrı ayrı uyguladık. Metindeki kronolojik düzensizlikler nedeniyle anakroni cephesiyle yapılan bu uygulama, anakroniyi meydana getiren analepsis ve prolepsis bağlantılarına da bakma imkânı verdi.

Elde ettiğimiz formüllerin kıyası, tutarlı, analize müsait ancak bilinç dışı olduğunu düşündüğümüz bir zamansal kurgunun varlığını ortaya koydu. Bu kurguyu bilinç dışı olarak kabul etmemizin nedeni, uygulama yapılan metnin kaynağının “sözlü” oluşuydu dolayısıyla doğaçlama gelişen konuşmada bu derece formüle edilebilir zamansal kurgunun bilinçli olarak düzenlenmesi kurgu için ayrılan zaman açısından mümkün görünmemekteydi. Bahsi geçen bilinç dışı kurgu çerçevesinde metnin zamansal analizine bakıldığında ise bu tespitimizi doğrular nitelikte, konuşmanın her iki evresinde de kaynak kişinin söze ikinci sıradaki olayla başlayıp, birinci sıradaki olayla devam ettiği; yine her iki evredeki olayların kaynak kişi tarafından üç ana zaman öbeğinde (analepsisler) toplandığı ve bunların yine her iki evrede zorunlu olmadığı halde şimdiki zaman dönüşleriyle birbirine bağlandığı tespit edildi. Ayrıca, dinleyicinin dikkatini cezbetme maksadına bağladığımız, düzenli ve sıralı ileri gidişler ve geri dönüşler yine formüller neticesinde ortaya çıkan bir başka sonuçtu. Netice olarak bu çalışma, hedeflediği doğrultuda, Genette'in ilgili yönteminin, kaynağı sözlü olan bir metne uygulanabilirliğini göstermekle birlikte, yine yöntem vasıtasıyla, doğaçlama üretilen sözlü metinlerin de düzenli bir zamansal kurguya sahip olabileceğini dikkatlere sundu.

Kaynakça

- Çobanoğlu, Özkul. (2019). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dervişcemaloğlu, Bahar. Gérard Genette'e Göre Anlatı Söylemi (Narrative Discourse), Ekim 2021 tarihinde <http://www.ege-edebiyat.org/docs/337.doc> adresinden erişildi.

“Narrative Time” in The Re-Telling of The Ahıska Exile

Genette, Gerard. (2011). *Anlatının Söylemi “Yöntem Hakkında Bir Deneme”*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Ingermark, Camilla Asplund. (2016). Retelling the Past: Distance, Voice and Time in the Narrative Shaping of History in Finland Swedish Legends of the Finnish War. *Folklore*, 127 (3), 305-324.

Jahn, Manfred. (2012). *Anlatıbilim: Anlatı Teorisi El Kitabı* (Bahar Dervişcemaloğlu, Çev.). Ankara: Dergâh Yayınları.

Yalın, Ahmet İlateriş. (2019). *Ahıska Sürgünü (yayınlanmamış mülakat)*, Ardahan.

Yücel, Tahsin. (1999). *Yapısalcılık*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.